
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 94:378.4(477.51)(092)

DOI 10.31654/2663-4902-2026-PP-1-140-149

Лейберов О. О.

старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

Смалій К. М.

викладач кафедри географії, туризму і спорту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
smaliy.km@ndu.edu.ua
orcid.org/0009-0003-8256-2444

**ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДОМОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ,
ПЕДАГОГА ТА ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА
ПЕТРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЗАБОЛОТСЬКОГО (1877–1918)**

Стаття присвячена вивченню питання життя та творчої спадщини випускника та викладача Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька, відомого філолога-класика, літературознавця, історика слов'янських літератур, педагога, організатора вітчизняної шкільної науки, подвижника дитячого спорту, громадського діяча міста Ніжина кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Петра Олександровича Заболотського (1877–1918).

Автори на основі широкого використання архівних матеріалів та залучення мемуарної літератури спробували уточнити та з'ясувати деякі моменти біографії вченого. У статті розглянуті дитячі роки, період навчання у історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині, становлення вченого як особистості, тобто факти, які до цього не розглядались, як окрема наукова проблема. Особливої уваги заслуговує період «закордонного стажування» науковця, автори наголошують на значній ролі відомих європейських вчених у формуванні наукових інтересів Заболотського. Доводять, що саме відвідини багатьох західнослов'янських держав сформували його як панславіста, саме там він сформував чітку модель створення єдиної слов'янської держави за яку буде виступати протягом свого життя «Ніжинський період», коли П. Заболотський працював у історико-філологічному інституті та чоловічій гімназії, були часом становлення його як досвідченого науковця, педагога-практика та адміністратора. Конфлікт Заболотського та адміністрації інституту, після поданого ним проекту реформування вищого навчального закладу призвів до звільнення з інституту та переходу науковця на роботу директором чоловічої гімназії. Саме тут повністю розкрились його педагогічний та організаторський таланти. У роки революції, коли часто змінювалася політична кон'юнктура, вимагали від нього зміни політичних поглядів та уподобань, на що вчений не міг піти. П. Заболотський став жертвою своїх попередніх дій, поглядів та переконань, які він намагався

всіма силами захищати та відстоювати Життя та діяльність П. Заболотського – одна із цікавих та славетних сторінок історії Ніжинської вищої школи і всього міста Ніжина.

Ключові слова: Історико-філологічний інститут князя Безбородька, Ніжинська міська чоловіча гімназія, літературознавство, педагогіка, панславізм, військово-спортивний комітет.

Постановка проблеми. Останнім часом у вітчизняній педагогіці поживався науковий інтерес до вивчення біографій, життєвого шляху та творчого спадку маловідомих або через певні обставини «забутих» осіб, які у свій час зробили суттєвий внесок у вітчизняну науку. Багато в чому цей інтерес обумовлений відкриттям нових, раніше малодоступних пересічному науковцю, джерел інформації. Активність науковців стимулюється появою різноманітних проєктів та ініціатив, що спрямовані на пошук та нові відкриття у різних галузях науки. Проєкт ніжинського професора-філолога Г. В. Самойленка «Ніжинська Вища Школа 1805-2025 рр.», що почав втілюватись у життя напередодні святкування 220-ї річниці відкриття в Ніжині Гімназії Вищих наук, саме присвячений поверненню «забутих імен» викладачів та випускників цього закладу вищої освіти. За час свого функціонування (у різних організаційних формах) з історією ніжинського закладу вищої освіти були пов'язані тисячі осіб, які залишили свій яскравий слід в історії як України, так інших держав. Популяризація цих імен є головним завданням сучасних дослідників. Серед відомих письменників, поетів, юристів, педагогів та істориків, що у різні часи пов'язали своє життя з Ніжинською вищою школою особливе місце займає особа Петра Олександровича Заболотського, відомого історика слов'янських літератур, педагога, організатора національного шкільництва, подвижника дитячого аматорського спорту в Україні та відомого громадського діяча. П. Заболотський не лише навчався, а й певний час працював у Історико-філологічному інституті князя Безбородька (далі – ІФІН), а пізніше все життя присвятив розвитку міста Ніжина.

Аналіз останніх наукових публікацій. Станом на сьогодні практично відсутні серйозні наукові дослідження, які б стосувались вивченню життя та творчості П. Заболотського. Серед них можна назвати невеличкий біографічний нарис Г. та О. Самойленків та ніжинської дослідниці Г. Парубець [12; 10]. У дослідницькій роботі згаданих вище авторів, міститься значний комплекс мемуарних джерел, де є згадки про період навчання та життя П. Заболотського у Ніжині [9]. У фондах Державного архіву Чернігівської області авторами було знайдено низку справ, матеріали яких висвітлюють різні періоди життя науковця.

Саме тому **метою нашої наукової роботи** є не лише чергова спроба комплексного дослідження життєвого шляху науковця, його творчого доробку та педагогічної спадщини, а й оцінка П. Заболотського, як активного громадського діяча, подвижника дитячого аматорського спорту та розбудовника національного шкільництва.

Виклад основного матеріалу. Петро Олександрович Заболотський народився 7 вересня (за стар. стилем) 1877 р. у Нижньому Новгороді, у родині статського радника, інспектора Коломенської гімназії Олександра Петровича Заболотського та його дружини Юлії Василівни. Його хрещеним батьком був двоюрідний старший брат батька, священник м. Гжатська, Петро Олександрович Заболотський, на честь якого новонароджений і отримав своє ім'я [1, арк. 21].

Петро був старшою дитиною у багатодітній родині Заболотських. У нього були молодші брати – Володимир (1882 р. н.), Микола (1885 р. н.), Сергій (1888 р. н.) та сестра Віра (1879 р. н.) [2, арк. 10]. Початкову освіту він здобув вдома, а в 1886 р. вступив у підготовчий клас Коломенської гімназії. Через те, що батька часто переводили по службі з однієї установи в іншу, родина була змушена переїжджати разом з ним. Петро рік провчився у Коломні, потім рік у Серпуховській прогімназії та

наступні сім років у В'яземській гімназії імператора Олександра III, куди його батько був переведений на директорську посаду [1, арк. 22]. Часті службові переміщення батька не вплинули на позитивні результати навчання сина. Упродовж навчання у гімназії Петро отримував імператорську стипендію (200 крб.), а в 1895 р. закінчив гімназію з відмінним атестатом зрілості та золотою медаллю. У його випусковій характеристиці зазначалося: «*Заболотський Петро може бути названий зразковим вихованцем гімназії. Маючи середні здібності, але слабе здоров'я, він вирізняється рідкісною старанністю та працелюбністю. Розвиваючись розумово, він завжди був високо моральним. Постійно вирізнявся відміною поведінкою. Має особливу здатність до вивчення давніх мов. Заболотський бажаний студент для будь-якого вищого навчального закладу*» [1, арк. 8]. У тому ж році П. Заболотський подає документи і вступає на перший курс Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту [1, арк. 1]. Але відмінно провчившись всього один рік у Санкт-Петербурзі, він був змушений через «важку шлункову хворобу, за порадою лікарів, переселитися у більш південний клімат».

Так у 1896 р. П. Заболотський разом із своїм однокурсником О. Музиченком (у майбутньому відомим педагогом та етнографом) переводиться до Ніжинського Історико-філологічного інституту князя Безбородько. Конференція ІФІН (вищий управлінський орган інституту) постановила, що обох студентів слід зарахувати тільки на перший курс. На її рішення не вплинув навіть особистий лист директора Санкт-Петербурзького інституту, професора К. Кедрова, у якому він називав П. Заболотського «*одним із найкращих студентів довіреного мені навчального закладу...*» [1, арк. 3]. Таким чином П. Заболотський був змушений двічі вчитися на першому курсі, тільки в різних навчальних закладах.

Потрібно відмітити, що переїзд на нове місце навчання, позитивно вплинув на здоров'я та фізичний стан П. Заболотського. Лікар ІФІН І. Самойлович, що проводив щорічні медичні огляди студентів, постійно фіксував, що у студента Петра Заболотського: «*...запобіжна віспа привита, зір, слух та мова нормальні, в організмі його ніяких «недугів і худосочий», що перешкоджають навчанню не виявлено*» [1, арк. 6]. П. Заболотський швидко влився у новий студентський колектив і набув у ньому значного авторитету. Про це згадував у своїх спогадах студент Л. Пуцилов: «*...він був одним з найулюбленіших товаришів на своєму курсі. Про це я дізнався пізніше від його друга-однокашника по курсу П.О. Єгорова. Особа його гарно змальована у споминах Єгорова*» [9, с. 294].

Навчався П. Заболотський відмінно, про що свідчать оцінки у його атестаті та річних відомостях. Окрім навчання, він брав активну участь у різноманітних позалеційних студентських заходах. У своєму «Щоденнику» професор М. Бережков згадував: «*12.XII. 1898 р. Йду на студентську вечірку. Читають: Заболотський про Гоголя, інші – літературні уривки. Виступ Заболотського – чудовий. Пісні, музика, танці – все як завжди*» [13, с. 186].

На III курсі, коли відбувався розподіл студентів за спеціальностями, П. Заболотський обрав для себе навчання на «словесному» відділенні. У 1899 р. він надрукував у журналі «Російські Філологічні Вісті» свою першу статтю «*Легендарний та апокрифічний елемент у ходінні ігумена Даниїла та екскурс у галузь історії виникнення та розвитку легенди та апокрифу*», яка заслужила низки схвальних відгуків [7, с. 89].

На початку літа 1900 р, склавши на відмінно випускні іспити П. Заболотський завершив навчання в інституті. Після цього він був призначений на посаду позаштатного вчителя російської мови та класного наставника у Варшавську 5-у чоловічу гімназію [3, арк. 2]. Наступного року його перевели на посаду штатного вчителя російської мови та словесності, історії та географії у Варшавську 3-ю жіночу гімназію з річним окладом у 1200 крб. Не бажаючи полишати «свої наукові заняття», П. Заболотський звернувся з листом до директора Ніжинського інституту Ф. Гельбе та Конференції ІФІН з проханням посприяти прикомандируванню його до

Імператорського Варшавського Університету. Ф. Гельбке відгукнувся на прохання Заболотського і звернувся до декана філологічного факультету Варшавського університету Є. Карського (колишнього випускника ІФН) за підтримкою та сприянням. У 1901 р. П. Заболотський «був на два роки відряджений до Імператорського Варшавського Університету для підготування до професорського звання із залишенням на посаді вчителя 3-ї гімназії, але без призначення йому стипендії із сум МНО» [3, арк. 8].

А вже у вересні того ж року П. Заболотський на засіданні філологічного факультету Варшавського університету успішно склав екзамен на ступінь магістра російської мови та словесності. Членами екзаменаційної комісії були професори О. Смирнов, Є. Карський, І. Созонович та О. Погодін – корифеї тодішньої філологічної науки. Останній дав відмінну оцінку на письмову роботу П. Заболотського «Вплив на Гоголя сучасних йому літературних напрямів», яка пізніше була надрукована як окрема стаття.

У 1904 р. П. Заболотський на два роки був відправлений у закордонне відрядження з «науковою метою». Професор ІФН М. Сперанський (який був науковим керівником П. Заболотського, адже останній не перервав зв'язків з Ніжином) особисто розробив «Інструкцію для наукових занять...», у якій радив «...для успішного виконання програми наукових занять відвідати найбільші наукові центри – Берлін, Прагу, Відень та Лейпциг» [3, арк. 10–11].

Результатом відрядження стала підготовка дисертації на тему «Російський вплив у слов'янських літературах нового часу» та друк півтора десятка різноманітних наукових статей (частина на іноземних мовах), які заслужили схвальної оцінки академіка, «патріарха слов'янознавства» І. Ягича. [3, арк. 36]. Для остаточної підготовки дисертаційного дослідження П. Заболотський домогся продовження закордонного відрядження ще на один рік (до 1907 р.). Але через ряд обставин вчасно захистити свою наукову роботу він не зміг. Річ у тому, що ще у 1900 р. помирає його батько (саме з цього року в усіх документах його мати значиться як удова). Накопичення родини швидко закінчуються і всі витрати на утримання матері та молодших братів (які ще вчилися у гімназіях) лягають на плечі П. Заболотського. До цього у 1904 р. він був виключений із списків службовців Варшавського Учбового Округу і втратив місце вчителя у Варшавській гімназії. Але, на його щастя, саме у цей час професор кафедри російської словесності ІФН М. Сперанський переводиться до Московського університету, а на його місце призначається професор В. Резанов, звільняючи місце наставника-вихователя студентів. П. Заболотський подає до Конференції ІФН «прохання» зайняти цю посаду. Конференція одногосно проголосувала за кандидатуру Заболотського і з літа 1907 р. П. Заболотський влаштовується на посаду викладача та наставника-вихователя студентів до рідної Alma Mater. Один з студентів згадував: *«Були у нас, так звані, наставники-вихователі з дивними функціями, які не відповідали їх посаді. Їх було троє. По суті, ці посади дуже легко, без будь-яких втрат, могли бути ліквідовані. Вони були свого роду сенекурою. В обов'язки «вихователів» входило: будити студентів вранці, бути присутнім на обіді та вечері, ввечері видавати студентам папір, пір'я, олівці. Ввечері їх чергування продовжувалося три години від 6 до 9-ї, в цілому, на кожного доводилось на місяць 10 робочих днів. Будити дорослих людей, звісно було смішно, і навіть, принизливо... Наставники наші відсиджували належні години, займаючись своїми справами, ми ж їх абсолютно не турбували»* [9, с. 297]. Незважаючи на таку зневажливу оцінку займаної посади, П. Заболотський активно включився у роботу. *«Петро Олександрович був дуже близьким до студентства, ближче, ніж усі інші наставники. Неабияку роль у цьому відіграв його характер»* [9, с. 398]. Педагог, історик, випускник Інституту 1913 р. О. Образцов згадував: *«Ще коли я складав вступні іспити, мені в око впав дуже витончений, завжди усміхнений та постійно всім стискаючий руку, П.О. Заболотський. Справжній Цукор Медович – подумав я. Сам Петро Олександрович був тоді молодий, повний киплячої енергії. Пізніше я*

*переконався, що це – вихована, тактовна, делікатна людина. Він читав нам сербську мову, був секретарем в історико-філологічному товаристві, влаштовував вечори, виступав з доповідями, возив студентів на екскурсії до Києва та Москви, об'єднував, організовував. Його дуже любили у місті, особливо дами. Про нього казали – «світла особистість» [9, с. 342–343]. Як викладач П. Заболотський читав студентам курси з російської літератури, теорії словесності, західноєвропейської літератури, слов'янознавства та керував студентською педагогічною практикою [4, арк. 120]. Практично всі студенти-випускники, що залишили спогади про період свого навчання в інституті, згадували свою педагогічну практику під керівництвом П. Заболотського (вона проводилась у гімназії при ІФН). «Він не обмежувався перевіркою їх (студентів) підготовки до уроків. Був присутнім на них та на офіційному їх розборі. Часто вечорами спілкувався зі своїми підопічним з приводу уроків, часто говорив про педагогічну професію взагалі – про знаменитих вчителів, великих майстрів своєї справи (багатьох з них він знав особисто). Він був дуже начитаний у педагогічній літературі. Ще з студентської лави він почав збирати матеріали про кращий педагогічний досвід. Його цікавили всі сходинки шкільної освіти, навчально-виховна робота з дітьми різних вікових груп... Разом із студентами він багато читав педагогічної літератури, у тому числі й художньої. Педагогічну майстерність він бачив не тільки у вмілому проведенні уроків, а у керівництві процесом формування особи людини у всіх випадках життя дитини: в іграх, прогулянках, у гурткових заняттях, у фізичній праці, у школі та дома. Родині він відводив велику роль у вихованні своїх дітей, але вважав що педагог повинен допомагати родині, вносячи свої педагогічні корективи; велику роль у формуванні людини водночас з розумовим та моральним вихованням він відводив вихованню фізичному, причому фізичне виховання він радив проводити через правильно організовані ігри та спорт... Його не задовольняла існуюча тоді практика фізичного виховання дітей у гімназіях за допомогою офіцерів, що зводилася до військової муштри, зазвичай на великих перервах. Він різко повстав проти неї, але в тих умовах нічого зробити не міг. Петро Олександрович активно виступав за практику залучення учнів до корисної фізичної праці... Особистим якостям педагога надавав велике значення. Він доводив студентам, що *modus vivendi* (спосіб життя) учителя – один з найважливіших моментів впливу педагога на учнів. Тепло почуттів учителя до своїх вихованців була його головною вимогою. Холодних та замкнених вчителів не повинно бути. Але тепло почуттів не повинна переходити в сюсюкання. Учні щиро любили Петра Олександровича, але не «обожнювали» його» [9, с. 398–399].*

Педагогічний талант та працездатність П. Заболотського дозволили йому швидко просунути кар'єрною щаблюю. На посаду наставника-вихованця він прийшов без класного чину, а вже у 1908 р. стає колезьким асесором (VIII чин Табелю про ранги), через рік – надвірним радником, а ще через два роки він отримує чин колезького радника та орден Св. Станіслава III ст. (був представлений до ордену Св. Анни III ступеня, але в інституті не встигнув його отримати). Це дозволяє йому суттєво поправити своє матеріальне становище. Він отримував 2100 крб на рік та користувався казенним житлом, куди перевіз матір та молодшого брата (довгий час його сусідом по квартирі був студентський товариш О. Музиченко, який працював у ІФН викладачем психології).

Окрім занять в інституті, П. Заболотський брав активну участь у житті Ніжина. Він читав публічні лекції для слухачок фельдшерсько-акушерських курсів, для місцевої публіки у 1909 р. він прочитав систематичний курс лекцій «Літературні російські читання XIX століття» [4, арк. 54]. Брав активну участь у «гоголівських урочистостях» 1909 р., що відбувалися в Ніжині та Києві. Він був організатором та першим директором «Гоголівського музею» у ІФН [10; 8, с. 165–166]. У березні 1911 р. він прочитав у Ніжинському Народному домі одну з перших публічних лекцій про

Т. Шевченка, що була присвячена 50-й річниці з дня смерті поета (лекція потім була надрукована у місцевій пресі, але прочитана вона була на російській мові).

У 1910-1911 рр. П. Заболотський був присяжним засідателем у міському окружному суді. 2 травня 1910 р. на засіданні історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету він успішно захистив дисертацію та отримав вчений ступінь магістра слов'янської філології, але «професорства йому не дали». Зрозуміло, що його активна життєва позиція подобалась не всім. Головним антагоністом П. Заболотського був директор ІФН І. Іванов, «людина груба зі студентами і з професорами, що засвоїла собі зухвалу манеру чеховського унтера Пришебеєва» [9, с. 331]. Особливо директора непокоїла активність П. Заболотського у сфері панслов'янського руху, який набув популярності після Боснійської кризи 1908 р. Прочитана ним в історико-філологічному товаристві лекція по літературам балканських народів стосувалась не тільки літературного питання, а й закликала до політичного об'єднання всіх слов'янських народів у єдиній державі. Це не сподобалось І. Іванову і він створював несприятливі умови для молодого вченого з інституту. За 1911–1912 рр. в особистій справі П. Заболотського ми нарахували півтора десятка заяв, у яких він скаржиться на недоотримання грошей за роботу або грубість з боку керівництва. *«Навіть дехто з професорів, нічого гріха таїти, ревнував студентів до Заболотського. У свій час навіть плітки усіяли розпускали про нього, щоб підірвати його авторитет. Говорили, наприклад, про його інтимні відносини з деякими міськими дамами. Шепотіли, що їх чоловіки не піднімають скандалу лише тому, що не хочуть соромити свої родини. Пускали плітки, що якісь дві дами, доведені ним до божевілля, перестрілялись через нього»* [9, с. 433]. П. Заболотський відповів директору критичною статтею «Ніжинський історико-філологічний інститут», яку він надрукував у «Журналі Міністерства Нагородної освіти» у 1912 р. У статті автор представив свій проект інститутської програми з літератури та слав'янознавства. Він запропонував обов'язкове введення курсів з історії та літератури Польщі, Чехії, Чорногорії, Сербії та Болгарії. Програма передбачала організацію спеціального семінару для студентів по вивченню слов'янських мов з метою «читання текстових оригіналів на слов'янських мовах». Крім того у проекті було передбачено вивчення мови та літератури Малоросії, Галиції та Буковини [9, с. 342]. На думку П. Заболотського, ІФН повинен був перетворитись на центр наукового вивчення славістики у всій тодішній Російській імперії. Не оминув П. Заболотський й особи директора. Він прямо вказує на те, що призначення таких осіб як І. Іванов є великим лихом і для науки, і для студентів. Він пропонує ввести обрання директора Конференцією, адже призначені особи часто не відповідають займаній посаді, погано знають навчальний заклад, часто упереджено ставляться до інституту та професорсько-викладацького колективу, а їх реформаторські експерименти часто закінчуються невдачами. *«Ніжинська публіка розуміла, у чий город кидають каміння»* [9, с. 343].

Зрозуміло, що після цього П. Заболотському було б ще важче працювати під керівництвом І. Іванова. Але у липні 1912 р. наказом Попечителя Київського Учбового Округу П. Заболотський був відкомандирований для організації Ніжинської міської чоловічої гімназії. А у вересні того ж року він був призначений її першим директором [4, арк. 175]. Спроба П. Заболотського залишити за собою читання лекцій для студентів інституту з курсу слов'янознавства закінчилась грубою відмовою. «Конференція визнала взагалі зайвим залучати сторонніх викладачів для викладання предметів, що входять до кола тих предметів, які викладаються професорами-фахівцями» [4, арк. 177 зв.]. Незважаючи на це, П. Заболотський не перервав ділові та робочі контакти з інститутом. У кінці 1912 р. він передав у подарунок до бібліотеки інституту та Історико-філологічного товариства (що діяло при інституті) книги, надіслані йому фрейбергським професором А. Муком. [5, арк. 22].

Свої вибачення П. Заболотському Конференція принесла лише у 1913 р., після зняття І. Іванова з посади директора інституту. *«Конференція, за пропозицією*

професора Тихомирова (директор інституту у 1918-1920 рр. – авт.), одногослосно ухвалила висловити Вам подяку за Вашу шестирічну викладацьку службу в Інституті, за керівництво студентами з багатьох питань словесної спеціальності, за участь в організації гоголівських урочистостей та, особливо, гоголівської кімнати (музею) і за несення протягом року обов'язків вченого секретаря. Разом з тим, Ваше прохання про користування книгами та виданнями бібліотеки Інституту та Гоголівського музею конференція постановила задовольнити» [5, арк. 95].

Гімназія, яку очолив П. Заболотський, була великою установою. У 1913 р. у гімназії навчалось 166 осіб, а у 1914 р. – 213 учнів, і їх кількість щорічно збільшувалась. Педагогічний колектив нараховував 16 осіб [6, арк. 11–12]. У гімназії були свої фундаментальна та учнівська бібліотеки, кабінети природознавства, зоології, ботаніки з різними навчальними посібниками. Зрозуміло, що робота в гімназії забирала багато часу та сил, П. Заболотський як директор гімназії (одночасно він був головою педагогічної ради у жіночій гімназії), намагався підняти на високій рівень не тільки процес та результативність навчання, а й позакласну роботу учнів. У гімназії постійно влаштовувались літературно-вокальні учнівські вечори, театральні вистави (французькою мовою), вечори декламації віршів, новорічні свята та ялинки для учнів, організовувались навчально-пізнавальні екскурсії у Крим, до Києва та Чернігова. Через те що гімназія була державною установою, то й участь у державних заходах не обходила її стороною. Гімназисти взяли участь у святкуванні 100-річчя Бородінської битви, й особливо урочисто пройшло святкування 300-річчя правління дому Романових. Сам директор прочитав три лекції про перших царів з дому Романових, про Петра I та Катерину II. [6, арк. 19]. Це не залишилось не поміченим керівництвом. У тому ж році П. Заболотський був нагороджений орденом Св. Станіслава 2-го ступеня, солідною грошовою премією та отримав чин статського радника [5, арк. 20].

Директорство, адміністративна та вчительська робота (він викладав історію в молодших класах гімназії) не припинили його наукові пошуки. Як згадував О. Образцов, «Ім'я Заболотського стояло серед переліку співробітників журналів «Руська школа», «Педагогічний збірник», «Вісник виховання» [9, с. 343].

У 1913 р. П. Заболотський розпочав роботу над докторською дисертацією «з питання російсько-слов'янських літературних відносин XIX століття» і для цього збирався відвідати «наукові установи та бібліотеки міст Софії, Пловдива, Белграду та Нові-Саду, але унаслідок початку болгаро-сербо-грецької війни (Друга Балканська війна 1913 р. – авт.) зробити це не зміг». Втілити свої плани П. Заболотський зміг тільки наступного року, повернувшись з відрядження всього за день до початку Першої світової війни.

«Початок імперіалістичної війни кардинально змінив його життя. Чув я стороною, що Петро Олександрович у цей період виступав з шовіністичними доповідями, а гімназія його видавала журнали ура-патріотичного характеру...» [9, с. 343]. П. Заболотський активно залучився до патріотичної роботи: читав лекції, силами учнів гімназії організував кілька літературно-музичних вечорів для поранених вояків, розпочав збір коштів для потреб армії (по 2 відсотки від місячної зарплати працівників гімназії), сам брав активну участь у зборі коштів «на організацію санітарного потягу Київського навчального округу» [5, арк. 93–109]. А в січні – лютому 1915 р. був відправлений на курси лекторів російської мови для підготовки вчителів-мовників, які повинні були працювати на території тільки що завойованої Галиції. У 1916 р. П. Заболотський був призначений головою Ніжинського військово-спортивного комітету та увійшов у керівні органи місцевого осередку педагогічно-гімнастичного товариства «Сокіл». Обидві організації займались початковою військовою підготовкою старшокласників. За «особливо корисну діяльність у справі мобілізації спорту...» він був нагороджений у серпні 1916 р. «світло бронзовою медаллю на стрічці ордена Білого Орла» [5, арк. 133].

Закінчилось життя П. Заболотського дуже трагічно й жахливо. У грудні 1918 р. війська Директорії УНР вступили до Ніжина, змінивши гетьманську владу. Тоді ж газета «Голос духовенства та мирян Чернігівської єпархії» писала: «З Ніжина повідомляють, що там терор. Багато вбитих. У зв'язку із військовим станом, мешканці по цілим тижням вимушені сидіти вдома. Тривають безперервні обшуки» [11, с. 63]. 24 грудня за анонімним доносом П. Заболотський був заарештований «невідомими озброєними козаками об 11 годині вечора й виведений з будинку на Міліонній вулиці (буд.13) невідомо куди...» [5, арк. 140]. Наступного дня педагогічна рада гімназії звернулась до коменданта міста з проханням розслідувати арешт П. Заболотського та розпочати його розшук, але «...10-го січня о 2-й годині дня П. Заболотський був знайдений розстріляним у полі на околиці Ніжина, а 12-го січня його поховали на Грецькому кладовищі» [5, арк. 140]. Як писав очевидець подій: «У місті шепотіли, що це було політичне вбивство. Заболотський постраждав за свої дореволюційні політичні погляди та переконання...» [9, с. 294].

Підсумовуючи, слід наголосити, що П. Заболотський прожив коротке, але яскраве життя. Воно стало прикладом самовідданого служіння науці, відстоювання своїх поглядів. Вже починаючи зі шкільних та студентських років він заявив про себе як амбітну, талановиту та працелюбну особу. Він пробував свої сили у різних напрямках діяльності і практично усюди добивався позитивного результату. Саме йому місто Ніжин завдячує відкриттям чоловічої гімназії, а ніжинська вища школа – Гоголівським музеєм, що існує до цього часу. Сотні його вихованців (як в інституті так і у гімназії) працювали на ниві вітчизняної освіти та стали відомими педагогами та вчителями. Внесок П. Заболотського у вітчизняну освіту і педагогіку складно оцінити. Тому науковий та педагогічний спадок відомого педагога-новатора, активного розбудовника національного шкільництва, науковця та дослідника, яким був Петро Олександрович Заболотський, заслуговують на своє подальше ґрунтовне вивчення науковцями.

Список використаних джерел

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВЗЗД ВДАЧОН), Ф. 1105, Оп.1, Спр. 754. Дело о студенте Института Петре Заболотском.
2. ВЗЗД ВДАЧОН, Ф. 1105, Оп.1, Спр. 1032. Дело о студенте Института В.А. Заболотском.
3. ВЗЗД ВДАЧОН, Ф. 1105, Оп. 1, Спр. 1069. Дело с перепиской по поводу ходатайства бывшего студента Института, ныне преподавателя Варшавской 5-й мужской гимназии Петра Заболотского, о прикомандировании его к Варшавскому Университету для приготовления к профессорскому званию.
4. ВЗЗД ВДАЧОН, Ф. 1105, Оп. 1, Спр. 1470. О назначении магистранта русского языка и словесности Петра Заболотского наставником студентов и преподавателем Института.
5. ВЗЗД ВДАЧОН, Ф. 1124, Оп. 1, Спр. 332. Дело о директоре гимназии П. А. Заболотском.
6. ВЗЗД ВДАЧОН, Ф. 1124, Оп.1. Спр. 45 Отчет гимназии за 1913 г.
7. Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине 1875–1900. Преподаватели и воспитанники. Нежин, 1900. 120 с.
8. Моцяка П. П. Ніжинський Історико-філологічний інститут князя Безбородька у портретах його директорів. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 312 с.
9. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари : у 2-хт. / Уклад. : Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 1: 1820–1919. 507 с.
10. Парубець Г. С. Музей імені Гоголя при історико-філологічному інституті. кн. Безбородько в Ніжині. Ніжин: Видавництво НДУ, 2019. 12 с.
11. Потапенко М., Прудько В., Ємельянов В. Ніжин у добу Української революції 1917–1921. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 104 с.
12. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська Вища Школа в життєвих та творчих долях її випускників. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2020. Т. 1. 1820–1920. 368 с.
13. Щоденник професора Михайла Бережкова. Інститутський період (1882-1904) / за ред. О. П. Кривобока. Чернігів: Десна Поліграф. 2020. 400 с.

References

1. Viddil zabezpechennya zberezenosti dokumentiv Derzhavnogo arkhivu Chernihivs'koyi oblasti v m. Nizhyni [Department of Preservation of Documents of the State Archives of Chernihiv Region in Nizhyn] (hereinafter referred to as VZZD VDACHON), F. 1105, Op. 1, Ref. 754. Case of the Institute student Petre Zabolotsky.
2. VZZD VDACHON, F. 1105, Op. 1, Ref. 1032. Case of the Institute student V.A. Zabolotsky.
3. VZZD VDACHON, F. 1105, Op. 1, Spr. 1069. Correspondence case concerning the petition of a former student of the Institute, now a teacher of the Warsaw 5th Male Gymnasium, Peter Zabolotsky, about his secondment to the University of Warsaw to prepare for the title of professor.
4. VZZD VDACHON, F. 1105, Op. 1, Spr. 1470. On the appointment of master of Russian language and literature Peter Zabolotsky as a mentor of students and a teacher of the Institut.
5. VZZD VDACHON, F. 1124, Op. 1, Spr. 332. The case of the director of the gymnasium P.A. Zabolotsky.
6. VZZD VDACHON, F. 1124, Op.1. Ref. 45 Report of the gymnasium for 1913.
7. Ystoryko-fylohohychesky ynstytut knyazya Bezborodko v Nezhynе 1875–1900. Prepodavately y vospytannyky. (1900). [Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in Nizhyn 1875–1900. Teachers and pupils.] Nizhyn [in Russian].
8. Motsiyaka, P. P. (2011). Nizhynskyy Istoryko-fylohohichnyy instytut knyazya Bezborod'ka u portretakh yoho dyrektoriv [Nizhyn Historical and Philological Institute of Prince Bezborodek in the portraits of its directors]. Nizhin: Publisher PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
9. Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv: memuary [Nizhyn Higher School in the memories of students and teachers: memoirs]: u 2-kht. / Uklad.: H. V. Samoilenko, O. H. Samoilenko. Nizhyn : NDU im. M. Hoholya, 2015. T. 1: 1820–1919. 507 s. [in Ukrainian].
10. Parubets, G. S. (2019). Muzey ymeny Hoholya pry ystoryko-fylohohycheskom ynstytute kn. Bezborod'ko v Nezhynе [Gogol Museum at the Historical and Philological Institute of Kn. Bezborodko in Nizhyn]. Nezhyn: Vydavnytstvo NDU [in Ukrainian].
11. Potapenko, M., Prudko, V., Yemelyanov, V. (2018). Nizhyn v dobu Ukrayinskoyi revolyutsiyi 1917-1921 [Nizhyn in the era of the Ukrainian revolution 1917-1921]. Nizhyn: Publisher PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].
12. Samoilenko G.V., Samoilenko O.G. (2020). Nizhynska Vyshcha Shkola v zhyttyevykh ta tvorchykh dolyakh yiyi vypusknykiv [Nizhyn Higher School in the life and creative fates of its graduates] Nizhyn: NDU imeni Mykoly Hoholya. 2020. T.1. 1820-1920 [in Ukrainian].
13. Shchodennyk profesora Mykhayla Berezhkova. Instytutskyy period (1882-1904). (2020). [Diary of Professor Mikhail Berezhkov. Institute period (1882-1904)] / edited by O. P. Kryvobok. Chernihiv: Desna Polygraph [in Ukrainian].

Leiberov A.

Senior Lecturer, Department of World History and International Relations,
Nizhyn Mykola Gogol State University
lejberov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3846-747X

Smalyi K.

Lecturer, Department of Geography, Tourism and Sports,
Nizhyn Mykola Gogol State University
smaliy.km@ndu.edu.ua
orcid.org/0009-0003-8256-2444

LIFE AND ACTIVITIES OF THE FAMOUS LITERARY CRITIC, EDUCATOR AND PUBLIC ACTIVIST PETR OLEKSANDROVICH ZABOLOTSKY (1877–1918)

The article is devoted to the study of the life and creative heritage of the graduate and teacher of the Nizhyn Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko, a famous philologist-classicist, literary critic, historian of Slavic literature, teacher, organizer of national school science, devotee of children's sports, public figure of the city of Nizhyn in the late 19th - early 20th centuries. Petr Aleksandrovich Zabolotsky (1877–1918).

Based on the extensive use of archival materials and the involvement of memoir literature, the authors tried to clarify and clarify some moments of the scientist's biography. The article considers his childhood years, the period of study at the Prince Bezborodko Historical and Philological Institute in Nizhyn, the formation of the scientist as a personality, that is, facts that had not previously been considered as a separate scientific problem.

The period of the scientist's «foreign internship» deserves special attention, the authors emphasize the significant role of famous European scientists in the formation of Zabolotsky's scientific interests. They argue that it was his visits to many West Slavic states that shaped him as a Pan-Slavist, it was there that he formed a clear model for the creation of a single Slavic state for which he would advocate throughout his life. The «Nizhyn period», when Petro Alexandrovich worked at the Historical and Philological Institute and the Men's Gymnasium, was a time of his formation as an experienced scientist, teacher-practitioner and administrator. The conflict between Zabolotsky and the institute's administration, after the project he submitted for reforming the higher educational institution, led to his dismissal from the institute and the scientist's transfer to work as the director of the Men's Gymnasium. It was here that Petro Alexandrovich's pedagogical and organizational talents were fully revealed. During the years of the revolution, when the political situation often changed, he was required to change his political views and preferences, which the scientist could not do. P. Zabolotsky became a victim of his previous actions, views and beliefs, which he tried with all his might to protect and defend. The life and work of P. Zabolotsky is one of the interesting pages in the history of the Nizhyn Higher School and the entire city of Nizhyn.

Key words: Prince Bezborodko Historical and Philological Institute, Nizhyn City Men's Gymnasium, literary studies, pedagogy, Pan-Slavism, military sports committee.

Отримано редколегією / Received: 14.01.2026

Прорецензовано / Revised: 28.01.2026

Опубліковано / Published: 27.03.2026